JIRXUXTAW L-ISTATWI

Il-kumpanija Atelier del Restauro Malta ilha mwaqqfa sitt snin u tulhom wettqet għadd ta' proġetti importanti, fosthom fuq statwi parrokkjali antiki u devoti. Biex ikollna idea aħjar ta' dan ix-xogħol, tkellimt ma' Valentina Lupo u Maria Grazia Zenzani, tnejn mill-fundaturi tal-kumpanija. Minħabba l-ispazju stajna nittrattaw biss ftit statwi li għamlulhom ir-restawr u konservazzjoni.

Minn Charles B. Spiteri

Valentina, kif bdiet il-kumpanija u min imexxiha?

Wara li studjajt fl-Università ta' Malta l-Kors tal-Konservazzjoni u Restawr, li llum ghalaq, inghaqadt mal-kollega tieghi Maria Grazia Zenzani li hi Taljana, u studjajt fl-Università ta' Firenze. Magħna nghaqad ukoll Simon Dimech, li studja r-restawr tal-karti u l-kotba gewwa l-Università ta' Malta. Illum ghandna tim ta' 10 restawraturi. Bdejna bil-laboratorju tagħna minn wara l-knisja tal-Mosta u minn din is-sena mxejna ghall-Qasam Industrijali tan-Naxxar. Ma nagħmlux restawr u konservazzjoni ta' statwi biss iżda wkoll restawr ta' pitturi li tpittru fuq l-injam u ritratti li nghidulhom polychrome, bhal pedestalli u statwi li jkunu kkuluriti.

U ġa wettaqtu xi restawr simili?

Iva. Dan ghamilnieh fuq il-gallerija Medjevali tal-orgni tal-Katidral tal-Imdina, li ghandha 'l fuq minn 400 sena u kienet f'kantina. Illum, din tista' titgawda mill-ġdid fil-Mużew tal-Katidral. Minbarra hekk, nagħmlu wkoll restawr ta' oġġetti indurati, ghax f'Malta ghandna ħafna oġġetti simili, fosthom pedestalli u dekorazzjonijiet. Sfortunatament, qabel, u anki llum, ir-restawr kien isir minn induratur u ħafna drabi, dan kien jobrox li jsib, jerġa' jaghmel il-ġibs u jagħti deheb ġdid. Illum il-ġurnata qed noholqu aktar gharfien ghad-deheb l-antik, li hu l-oriġinali u ghalhekk ghandu jinżamm. Dan minhabba li llum, il-folji tad-deheb nixtruhom b'mod industrijali; jiġifieri jinħadmu fil-fabbriki u ghalhekk irridu napprezzaw li d-deheb tas-seklu 18 kien kollu maħdum bl-idejn.

Ġieli ghamiltu restawr fuq il-pitturi mal-ħitan bhal affreski?

Ghamilna u nagħmlu; generalment fuq it-tila u fuq il-ħajt. F'pajjiżna ghandna ħafna knejjes li ghandhom pittura fuq il-ħajt bhal pittura taż-żejt jew kif dik li ħafna jirriferu ghaliha bhala affresk. Iżda dan ma jkunx tabilħaqq affresk, ghax it-teknika tal-affresk hi tabilħaqq ftit f'Malta. Din it-teknika hi mifruxa ħafna fl-Italja, iżda f'Malta sabu li ma kinitx tajba minħabba li l-ġebla tagħna hi poruża ħafna.
Allura pereżempju Mattia Preti, fis-saqaf tal-Katidral tal-Imdina, uża t-teknika taż-żebgha taż-żejt applikata direttament fuq il-ġebla u ħafna nies, anki fl-aħbarijiet, nisimgħu li s-saqaf hu affresk, meta mhux. Teknika ohra li tintuża hi dik tal-marouflage, fejn l-artisti jpittru fuq tila u wara din iwaħħluha massaqaf bil-kolla.

Xi tghidli fuq xogħol ta' manutenzjoni u restawr ta' manuskritti u kotba?

Dan ix-xogħol jinfirex f'ħafna arkivji. Riċentement ghamilna proġett fil-parroċċa tal-Isla, fuq dokumenti tas-seklu 17, kif ukoll ħdimna ferm fl-Arkivju tal-Katidral tal-Imdina.

Issibu tibdiliet bogħod mill-oriġinal meta tagħmlu r-restawr fuq l-istatwi?

Aħna nwettqu x-xogħol ta' konservazzjoni b'mod professjonali. Qabel, ir-restawr kien isir minn artisti li jew jiżbgħu jew joborxu u jagħtu d-deħra tagħhom skont kif jixtiquhom huma. Illum, aħna nagħtu valur lill-oġġett biex nippriservaw kemm l-iskultura kif ukoll il-kulur, ghax dan hu importanti daqs l-iskultura. Jekk illum naqbdu statwa ta' 300 sena ilu, nibagħtuha ghand artist, jobroxha u jerġa' jiżboġħha, il-pittura fuq l-istess statwa ssir pittura riċenti. Jiġifieri l-valur tagħha jonqos ferm. Aħna, biex inwettqu x-xogħol li nagħmlu u biex nanalizzaw l-opra minn xiex tkun magħmula u xi ħsarat hemm, nużaw teknieċi xjentifiċi, bhal scanning b'CT Scan, X-rays u boroscopy (fejn cameras żgħar jidħlu fl-oġġett). Dan ghax illum, ir-restawr sar iktar xjentifiku u allura bl-ghajnuna tax-xjenza u apparat speċjalizzat, inkunu nistgħu nistudjaw aħjar l-opra tal-arti. Qabel, kienu jaqsmu l-istatwa, iżda llum m'hemmx ħtieġa, peress li ghandna dawn it-teknieċi li huma non-invasive.

Xi kemm-il statwa rrestawrajtu s'issa?

S'issa rrestawrajna 10 statwi. Insemmi xi whud. L-istatwa ta' Marija Bambina tal-Mellieħa, magħrufa bhala l-Vitorja. Tagħha ksibna ritratt antik tad-dehra oriġinali tagħha. Wiċċha kien iħares 'il quddiem; illum ftit imġenneb. Xagħarha kien iqsar u sibna li l-idejn huma differenti. Waqt il-proġetti nagħmlu wkoll riċerka storika, li qabel ma kinitx issir u nibagħtuha fl-arkivju tal-Kurja. Dan ghax mhux dejjem insibu l-informazzjoni li rridu. Ħafna drabi nsibu l-kuntratt notarili tal-kummissjoni ghax-xogħol, iżda fuq meta saru l-interventi, ma nsibu xejn. Fil-każ ta' din l-istatwa sibna biss nota li tghid li bejn l-1916 u l-1917, sar tibdil fl-iskultura, iżda xejn speċifikat. Numru ta' nies staqsew x'sar minn rasha proprja. Kien hemm min qal li hi l-istess ras, li dawruha xi ftit. Minn CT scan li ghamilna fi sptar privat, stajna naraw l-użu differenti tal-imsiemer – dawk oriġinali u dawk tas-seklu 20 u rriżultalna li kien hemm intervent fuq il-parti t'isfel talghonq.

Ghamilna wkoll analiżi tal-injam, fejn sibna li r-ras hi differenti, iżda din mhix indikazzjoni serja, ghax ġieli ntuża injam aktar artab ghar-ras. Madanakollu, mill-istudju sibna li wiċċha kien inbidel kompletament. Ghaliex, ma jaf ħadd. Li hu żgur hu li l-ewwel statwa ta' Marija Bambina hi dik tal-Isla, li ghalqet 400 sena u qisha saret il-prototip tal-istatwi tal-Bambina. Jaf ghalhekk li l-Mellieħi riedu jibdlu d-direzzjoni ta' rasha. L-istess ġara fl-idejn, ghalkemm li l-idejn li reġgħu saru mhumiex ta' livell daqs dawk oriġinali. U dan kollu ghat-tixbih. Bl-X-ray rajna wkoll kif l-artist ħadem dik li jghidulha l-maskra u kif biż-żmien bdiet tinqala'. Nghidulha l-maskra, ghax meta tiġi ffurmata r-ras u l-artist ikun irid idaħħlilha l-ghajnejn tal-ħġieġ, kien jagħti daqqa ta' lexxuna minn taħt, itaqqab it-toqob ghall-ghajnejn u l-ħalq u wara jerġa' jwaħħal il-biċċa maqlugha. Problemi li nsibu jkunu li biż-żmien, il-maskra tibda tiddistakka ghax kienu jwaħħluha bl-imsiemer tal-ħadid, li jsaddu u jixpakkaw l-injam tal-maskra.

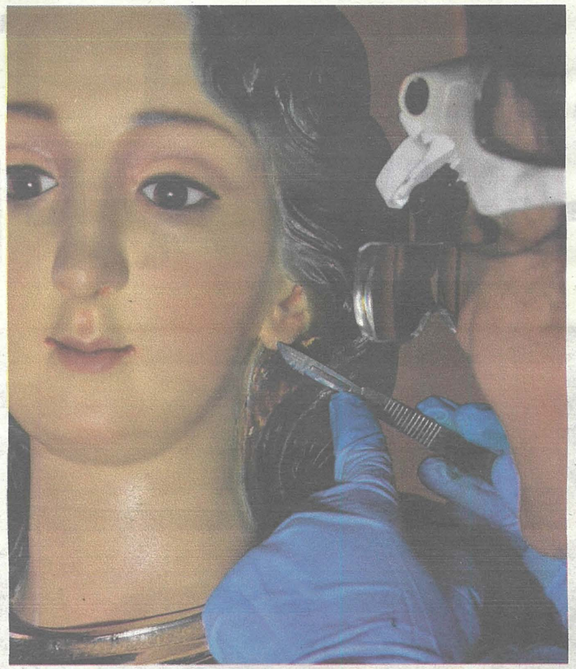

Fejn twettqu x-xogħol?

Meta jkun possibbli, ix-xogħol fuq l-istatwi nagħmluh fil-laboratorju tagħna. Issa fuq l-istatwa tal-Bambina sibna wkoll li kellha ħafna xpakki mhux biss fl-ilbies u d-deheb, iżda wkoll fil-ġibs u fl-injam. Is-CT scan ghenna wkoll biex naraw kemm kienu estensivi dawn ix-xquq, ghax qabel kienu jew jimlew bil-ġibs jew b'xi feles, li jkomplu jifthu l-qasma. Illum il-ġurnata hawn materjali apposta li bihom nikkonsolidaw l-injam, iżda rridu nkunu nafu wkoll kemm ikunu fondi x-xquq. Tajjeb insemmi li ħsara estensiva lill-istatwi ssir waqt it-tqandil tagħhom fil-purċissjonijiet, ghalkemm ħafna minnhom ma jistghux ma johorġux. U hemm raġuni ohra ghax-xquq: l-artist ma jkunx ħaffer iż-żokk li juża. It-tħaffir hu importanti, ghax inaqqas mill-movimenti tal-injam. Lill-istatwa ghamilnielha l-konservazzjoni u r-restawr anki tal-idejn oriġinali ta' Pietru Pawl, li ġew sbieħ immens u reġġajna lill-Bambina ghall-kulur oriġinali li kellha. Dan kien intervent fejn naddafna l-istatwa u kkonservajnieha, iżda l-ħsara li saret bil-bdil tar-ras, hi xi ħaġa irriversibbli.

Liema kienet l-ewwel statwa li rrestawrajtu?

L-ewwel waħda kienet dik ta' Santa Elena. Hi statwa kbira u biex wettaqna l-intervent kellna bżonn scaffolding żgħir. Fiha wkoll sibna ħafna xquq. Sant Elena hi statwa li ghall-festa jiġru biha fit-triq ghal fuq iz-zuntier. Din il-ġirja, il-Karkariżi xtaqu li tibqa' ssir, peress li hi tradizzjoni, iżda tista' timmaġina minn xiex tghaddi l-istatwa. Ħsara ohra li sibna hi kaġunata mill-ġojjellerija li jlibbsuha matul il-festa, fejn jinbarrax mhux biss id-deheb, iżda tinbarrax ukoll iż-żebgħa fejn jinkixef is-sapport tal-injam li hemm taħt. Il-ward indurat fuq il-mantell ta' Santa Elena sar kollu f'basso reliev fil-ġibs, fejn l-induratura kienet saret minn Francesco Coleiro.

Apparti li kienet maħmuġa ferm, kellha bosta tikek suwed, ikkaġunati mill-murtali ta' meta l-istatwa tinhareġ mill-bażilika, u dawn jispiċċaw jaħarqu l-kulur. Meta wrejna r-ritratti lill-każini, fehmu l-ħsara u m'ghadx ikun hemm il-musketterija u n-nar li kien ikun hemm qabel. Ħaġ'ohra li nsibu f'bosta statwi hija l-biofilm, moffa li titrabba fuq l-istatwa u hi kkaġunata mit-trab li jinġema' matul iż-żmien. Generalment l-istatwa ma titnaddafx regolarment u t-trab jibqa' fuq l-istatwa. Meta tohroġ, l-aktar filgħaxija, u Santa Elena tohroġ anki f'Mejju, filgħaxija, it-trab jassorbi ħafna umdità, li imbaghad jikkaġuna l-batterja u l-moffa.

Tkun tidher fl-ghajnejn?

Viżwalment mhux dejjem tidher u ħafna drabi tkun f'partijiet fejn min jieħu ħsieb l-istatwa ma jilħaqhiex.

U x'xogħol kellkom fuq l-istatwa ta' Sant'Elena?

Ħtieġet ħafna xogħol ta' konsolidament, fejn permezz ta' siringi rqaq b'kolla apposta, dħalna taħt il-kulur u applikajnieha. Permezz tas-sħana, inrattbu l-kulur u nerġgħu nimbuttawh f'postu, biex id-distakk jerġa' jeħel. Aħna dejjem nisħqu li kull darba li statwa tohroġ ghal purċissjoni ssirilha l-manutenzjoni. Ġieli jċemplulna u mmorru nnaddfuhom aħna, ghax jekk ma tneħħilhomx it-trab jerġgħu jiġru l-istess problemi. Il-mant tal-istatwa kellu storja oħra, ghax fil-passat reġa' nżebagħ b'żebgħa tal-bibien ta' barra u nghata dellijiet oskuri. Oriġinarjament kien bajdani. Aħna qaxxarna ż-żebgħa u rġajna ħriġna dik oriġinali. Ħafna nies kienu qalulna li l-mant jiftakruh bajdani u skont huma kien skura bil-ħmieġ. Meta filfatt kienet iż-żebgħa li nghatat li ġabitu dak il-kulur.

Jidhirli, irrestawrajtu wkoll l-istatwa tar-Redentur.

Dik ġiet inawgurata f'Marzu tas-sena l-oħra. Hi statwa magħrufa ferm minħabba d-devozzjoni lejha. Kien proġett importanti ferm ghalina u ta' responsabbiltà u studju. L-istatwa hi tal-kartapesta u kien jinghad li ghandha bżonn restawr ta' malajr ghax kienet fi stat ta' konservazzjoni ħażin ħafna, ghalkemm viżwalment ma kont tara l-ebda ħsara. Minħabba d-daqs tal-istatwa ma setax issirilha CT scan, u ghalhekk minflok ghamilna X-ray. Ħadnieha d-Dwana, li ghandha apparat li jiskenja l-kontejners. L-X-ray ghenna ħafna biex sibna kif u fejn kienet l-istruttura u l-anima tal-istatwa. Sfortunatament dan l-iscan ma kienx dettaljat ħafna, u l-informazzjoni li ħadna minnu kienet limitata. Ghalhekk, lura fil-Knisja, ħadna apparat tal-X-ray portabbli u studjajna l-ġonta taż-żewġ seratizzi. Sibna li din tinsab fi stat tajjeb ta' konservazzjoni. L-X-rays ghenuna wkoll naraw kemm kellha ħsara t-tunika u sibna li madwar 70% tal-kulur beda jaqta' minn mat-tila. It-tunika hi magħmula minn drapp bhal xkora, li tabilħaqq ġiet meħjuta u mlibbsa fuq l-istatwa. Kien fiha ħafna ħsara fejn il-kulur beda jiddistakka. Mill-iscan gie identifikat wkoll li l-bażi tal-istatwa hi magħmula mis-sufra u mqabbda ma' speċi ta' skeletru tal-metall. Anki fil-bust tar-Redentur hemm struttura simili. Permezz ta' borsocope apposta, dħalna ġewwa l-istatwa u sibna li kien hemm ħafna tiben u injam. Ridna naraw jekk l-injam fihx susa jew le – li ma kienx fih, ghajr ftit fl-injam tal-bażi. Permezz tal-iscan skoprejna wkoll li taħt it-tunika li naraw illum, kien hemm tunika oħra. Ma nafux ghaliex reġa' tlibbes mill-ġdid, ghax dan l-intervent ma sibnieh miktub fl-ebda dokument, ghalkemm sibna li l-istatwa kellha ħafna ħsara, forsi wkoll aċċidentali, u dak iż-żmien, l-aktar ħaġa faċili li tagħmel kienet li terġa' tlibbsu. Nafu li l-aħħar li ħadem fuqu kien is-Senglean Carlo Darmanin lejn l-aħħar tas-seklu 19 u ghalhekk aktarx li l-intervent sar minnu. Fuq l-istatwa tar-Redentur sibna ghajnuna kbira mid-DSL (diagnostic laboratories) ta' Heritage Malta, fejn analizzajna diversi kampjuni u sibna li l-polikromija tal-wiċċ hi differenti ħafna minn dak tal-idejn u tas-saqajn, li ġeġħlitna nemmnu li dawn inbidlu kompletament, ghax il-kulur li sibna, mhux antik daqs dak tal-wiċċ. Bdejna nnaddfu t-tunika u sibna li ġiet miżbugha tliet darbiet. Morna ghall-eqdem kulur, li aktarx kien applikat ghall-bidu tas-seklu 19 u jidher li fih hemm kulur rikk ħafna li hu s-cinnabar. Hu pigment ħamrani, bhalma wieħed isib fil-pitturi ta' Leonardo Da Vinci jew t'artisti kbar Taljani. Hu kulur li jiswa ħafna flus u jindika li lill-istatwa riedu jagħtuha pigment ta' ċerta importanza. Fit-tindif irnexxielna noħorġu mill-ġdid ċerti dellijiet li kienu ntilfu biż-żebgħa kummerċjali li nghatat fuqu.

Xi xogħol iehor li laqatkom x'kien?

L-istatwa ta' San Ġiljan, fejn tghallimna wkoll l-ilwien oriġinali taċ-ċerva li tinsab fl-istatwa, kif ukoll il-kulur tal-ghajnejn tal-qaddis. Statwa oħra interessanti kienet tal-Bambina tal-Isla. Ghal din, kontra dak li jinghad, nistgħu niċċertifikaw li hi magħmula minn żokk wieħed f'tul ta' metru u 30 ċentimetru.